

Prohászka Ottokár A PILIS HEGYÉN

Mennyit jártam-keltem, mennyit méláztam én is a Pilis hegyén, akár Szántóról, akár Esztergomból vagy Pomázról jövet, a hajdan híres pilisi apátságnak forrásánál. Az apátság elpusztult, s romjait sűrű csalít borítja; arculata földbe temetkezett. De van itt valami, ami megmaradt, s ami el nem pusztult, s aminek a csend ellenére is, sőt éppen azért, szava van: az szóba áll velünk s kigyújtja a Pilisen s a Pilist környező halmokon a nagy emlékek tüzeit: az megéreztetni velünk annak az első európai renaissance-nak itt járt fényeit. S mikor szól és lángba borul, akkor hétszáz év előtti gondolatok s ötletek tüzesójében látjuk meg a hegyet s meghallhatjuk a régi élet idevetődött hullámainak mormolását.

A Pilisnek történeti levegője van, mert telepe volt annak az antidialektikus szellemnek, mely ütközött az aristotelesi előnyomulással s ugyanakkor szent berke volt a XII. századbeli misztikának, mely a szeretet fölényét hirdette ész és tudás fölött. Ez a testvérpár, vagyis a még meg nem bolygatott realizmusnak s a misztikának szelleme járta itt karonfogva a hegyet s völgyeit, s beszélt franciául s latinul a bükkfákkal s tölgyekkel; vonzotta a hegy barlangjaiba a remete pálosokat, s valamiféle fehér mágiával riasztotta vissza a még pogány erdők haramiáit s pásztorait. Mennyire új, csodás világnak színhelye volt akkor a Pilis hegye s az az erdős háromszög, melynek Buda, Esztergom, Visegrád mindmegannyira védvára. Nekem a Pilis szent hegy, s szívesen merülök el beszédes s megigéző csendjébe.

Itt állt hajdanában a III. Béla kiváló magyar nemzeti királytól alapított pilisi cisztercita monostor. Béla Konstantinápolyból jött, s onnan hozta az érdeklődést az élet s a szellemi áramlatok iránt; onnan hozta a tudomány szeretetét; de azt párosította azzal az érzéssel, mely őt a bizánci merevségtől s Bizánc megmerevedett gondolatvilágától a nyugati civilizáció felé fordította. A Pilisen érzem meg III. Bélának Nyugat felé való orientálódását. Megérezhetném ugyan azt Budán s Fehérváron is, mert oda hozta II. Fülöp francia király nővérét, Margitot feleségül, de a Pilisen, ahová a francia Clairvaux-t telepítette, jobban érzem meg a nyugati szellemet, mely a dialektikusokban fészkelődött s Clairvaux-val ütközött. Mi is történt hát ott Nyugaton, s miféle szellemi áramlatok mormolását hallom én meg a Pilisen?

Ha a Nyugatnak akkori szellemi arculatára nézek, az a pillanata rögződik meg bennem, mikor ez a nagy alvó gyermek, a frank germánság, éppen szeméit nyitogatja, s egy új világ fényei tükröződnek rajta. A gyermek még torzonborz és fésületlen; de az öntudat hajnalrózsái már kivirulnak arcán, s szemében fények villannak meg, melyek nem kívülről, hanem belülről gyúlnak ki rajta; sokáig pihent behunyt szemmel.

Ugyanakkor azonban, mikor a Nyugat így ébredni kezdett, föltámadt a dialektikusok túlzásával s az akkori intellektuellek szertelenségeivel szemben az egyházi ellenmozgalom, melyet Szent Bernát képviselt. III. Béla pedig úgy tett, hogy mind a két irányzatot áthozta Magyarországra, s Veszprémben a párisi iskolák mintájára főiskolát szervezett, s azzal az akkori szárnyat-bontogató filozofálásnak nyitott hajlékot; a Pilisen pedig Szent Bernát szellemének, a bátor, erős, kemény hitnek épített monostort. A Pilis így szent hegy lett, s rajta emelkedett a magyar ciszterci apátságok anyamonostora.

Szeretek a régi apátság csalittól benőtt romjai közt jární, mint aki érzi azoknak a régi mozgalmaknak földalatti lökéseit.

Itt jártak a magyar párisi diákok. Itt járt Anonymus, Béla király névtelen jegyzője. Anonymus is párisi diák volt. Az egi völgyben letelepedett francia vallonok küldhették Párisba, de lehet, hogy odakerült III. Béla francia felesége révén, mikor a két ország barátságos viszonyban élt, s amikor Clairvaux fénye s a kezdődő párisi iskolák, a Notre-Dame, Sainte-Genéviève, Saint-Victor, Saint-Germain, Saint-Martin, Saint-Denis hírneve Párisba vonzották a diákokat. Szeretek itt úgy jární, mint aki az erdő fel-felzúgó nyögéseiben régi szellemi csaták idevetődött zaját hallom. Az biztos, hogy Pilisen mindarról tudtak, ami a Nyugatot foglalkoztatta.

Az a tavaszi napsugár beleszúr a hulló lomb alatti pihenő magvakba, a hasadó csírákba s a behéjazott göbökbe, s azok attól repedeznek, nyiladoznak s ébrednek, úgy volt az akkor, az első reneszánszkor, mikor az aristotelesi filozófia a hit világába s a keresztény élet realizmusába belevitte a dialektikai szétszedést s a tudományos szisztematizálást.

Szent Bernátnak nem kellett ez a dialektikus vitázó kereszténység. Szerinte az Istent nem fölfogni, hanem megérinteni s megérezni kell. Ő a szeretet embere volt, s nem volt kedve a filozófusok tekervényes útjain botorkálni. Inkább égni akart s tűznek lenni, mint hidegen világítani a filozófia istálló-lámpáival!

Ennek a keresztény nagy élet-akarásnak s valóságátfogásnak építettek a XII. században hazánkban is ciszterci kolostorokat. S így akik itt a Pilis erdőiben hétszáz év előtt sétálgattak, azok mind nem fogalmak akrobatái, hanem a nagy akarásnak s a szentségnek kialakítói akartak lenni.

Lelki világuk olyan volt, mint az erdő, telve valósággal s titokzatossággal. Nekik nem theóriák kellettek, hanem a valóság, mégpedig a legszebb kiadásban, mint szép, tiszta élet s mint tüzes szeretet. Az ő szemükben a filozófia csak olyan szürke felhő volt, mely azért van az égen, hogy termékenyítő valóságot, esőt hozzon. Az a

felhő is, bármily bodros s pompás, s bármily tündérpalástot borítson rá a leáldozó nap, csakis az akcióért, a tettért van. A legnagyobb tett pedig a szeretet, az a léleknek nagy, reális, sőt isteni gesztusa. Szomjasak voltak az Istenség csókjára, s a csókot fogadni s viszonzni akarták. De a csókhoz szerintük két ajak kell. A léleknek két ajka van: az egyik az értelem, a másik az érzelem.

Nekem kimondhatatlanul imponál ez a realizmus, imponál a lélek friss, eleven magvának s ösztönének ez a kitorése a fogalmak merev s rideg szféráján túlra. S akkor úgy szerettem nézni messziről, pl. Pesthidegkútról a Pilis hatalmas tömegét; ezt a sötét kolosszust, ezt a fejetlen szfinxet, amint a tömeg brutális súlyával terpeszkedik szét s karmait az erdők redőibe rejti; ilyenkor megérezem a hegynek, s amit az képvisel, annak a pragmatizmusnak fölényét s az élet valóságának elsőbbségét minden gondolat, fogalom s theória fölött.

A Pilisen tehát ezt a történelmi levegőt szívom, s a Nyugatnak e kultúr-lüktetéseit s ébresztgetéseit érzem. III. Béla látta Bizáncban az aranyos mozaikok mozdulatlanságába s merevségébe fagyott, glóriás Krisztus-arcot, mely sötétben néz le híveire, s mely az állócsillagok mozdulatlanságával s hideg sugárzatával tükrözik az élet folyamán, de azt felforralni nem képes. Ezzel szemben III. Bélának inkább az az élő, küzdő szellemi élet s annak áhítata kellett, mely francia földön izgatta a kedélyeket.

Ha e gondolatoktól körülrajozva leülök a pilisi romok mellett a diófa alatt fakadó forráshoz, mely az egyetlen, ami nem változott s úgy bugyborékol most, mint 800 év előtt, s ha tükrébe nézek, úgy látszik nekem, mintha azoknak a fiatalos, harcias kikezdőknek, Berengárnak s Abaelardnak s bresciai Arnoldnak, azután a komoly doktoroknak, no meg a csontvázázó Clairvaux-i Szent Bernátnak arcát látnám. Ezeket mind ismerték a Pilisen; az ő ötleteik s nézeteik, théziseik s disputáik jártak itt az erdőt s az utakat Esztergom és Buda és Visegrád felé. Az ő gondolataik cikáztak errefelé, mint láthatatlan harcosok kardvillanásai.

De fújnak Pilisről hideg, metsző szelek is, ezek az egyházi reform-törekvések.

Megérezem itt azt a reform-szellemet az egyház elvilágiasodása, a nagy s gazdag monostorok jó élete s a feudális grófok, püspökök s apátok világias kénye s uraskodása ellen. Clairvaux ezekkel s elsősorban Cluny-vel is, meg akarta éreztetni az evangéliumot. Nagy gondolat bántotta; át akarta volna tenni a Hegyi Beszéd szövegét a provençe-i s burgundi énekek hangjára. Voltak a Hegyi Beszédnek végig a történelmen mindenféle megzenésítő művészei, s mindegyikén megérik, hogy hegyekről jön, hogy az Isten Fia lakodalmassá válna, s ezt a friss s a virágzó mezők illatát magával hozó szellemet érezték meg a XII. században azokon, kik Clairvauxból s Arcey-ből s nálunk a Pilisről jöttek.

A reform közvetlenül Cluny ellen irányult s a fekete bencések ellen fordult, s azt külsőleg is kimutatta azzal, hogy fehérbe öltözködött. Ezért fehérek a ciszterciek, s fehérek az alighanem ígézetük alatt álló, a Pilis hegyén szerzetté alakult magyar pálosok is. Magyarországon Pannonhalma a fekete barátoké, Pilis a fehéreké volt; két szent hegy, de a XII. század végén az érdeklődés s a figyelem s a lüktető reform élet Pilis körül rajzolt, s ezek az irányzatok s törekvések mint itt kavargtak a széles hegyhát körül.

Ki néz föl manapság ily meglátással a Pilis hegyére Pannonhalmával szemben? Pedig ha valaha, hát most lenne szükség ezekre a megleltetésre s ezekre a meleg megérezésekre. Egész Magyarországnak, minden hegy-völgynek, minden romnak, várnak és városnak, minden talpalatnyi földnek meg kellene elevenedni és lelkünkben feltámasztó erővé válnia. A lelkekben föltámaszt Magyarországot csak föl, csak az állíthatná talpra a területi Magyarországot!

Merani Gertródot itt temették; látjuk Szent Erzsébetet, ki férjével, Lajos thüringiai gróffal, atyja második házasságára 1222-ben Magyarországra jön, s anyjának sírjához lovagol. Ide jártak a szent királyleányok, boldog Margit, Kinga és Jolánta. Itt időzött szívesen Nagy Lajos király a francia barátok közt. Látni aztán itt magyar sorsot is, pusztulást s enyészetet, melyet a tatár, majd meg a török hozott ránk.

Az erdők illatába itt a régi misztika kincsei is bele vannak keverve. Csendjünkben meg-megszólalnak az Énekek-énekének szövegei. Szent Bernát kommentárjain, melyeket az Énekek-énekéről írt. [...]

Most is sokan járnak a Pilis hegyén, de fogalmuk sincs azokról a lélekmozgásokról, melyek hajdanában Cordova felől Párison és Clairvaux-n át az egész nyugatot megrengették s itt is jártak. Körülöttünk ott ma is minden énekel; az erdők zúgnak, a harangvirágok csendet és szépséget harangoznak, a csipkerózsák ki-kigyúladnak, a mécsvirágok világítanak; csak a lelkünk szürke s az érzésünk fásult. De álljunk bele a Pilis történetébe, múltjába, vonuljunk be az erdő beszédes csendjébe, s talán megtapasztaljuk mi is azt, hogy mennyivel jobb égni, mint tudni. Égni s élni... ez volt Szent Bernát pragmatizmusa. S ezt érzem meg a Pilis hegyén, megérezem, hogy a múlt a jelenben lüktet, s hogy az az igazi s gazdag élet, melyben a múlt is, a hagyományok is, az idők s a helyek története is mint bátor, erős s jelenvaló öntudat él.

Az 1927-ben írt tanulmány az alábbi kötetben jelent meg: Maróthy-Meizler Károly: Új Magyarországot! Prohászka, a napba öltözött forradalmár. Prohászka Ottokár eszmévilága, értékelése. Szemelvények összegyűjtött munkái 25 kötetéből. Editorial PANNONIA, Buenos Aires, 1960. 59-65. old.